

DE BONGARD

TIJDSCHRIFT VAN HEEMKUNDEVERENIGING
"DE BONGARD"
SIMPELVELD - BOCHOLTZ

JAARGANG 18

NUMMER 2

JUNI 2006

INHOUD

COLOFON

Eindredactie en vormgeving:

P.H.J.Janssen

Adres voor kopij en reacties:

mevr. M. Vliex-Hensgens
Stationstraat 3d
6369 VG Simpelveld
tel. 045 - 544 10 74

ISSN 1383 - 9896

Inhoudsopgave	22
Bokkenrijders believeu België (5)	23
Activiteitenprogramma	34
Het vervolg	35
Verzonken kasteel van Soureth (3)	42
Jan Willem Kevers en zijn Cleerboek (3)	45

De veantwoordelijkheid voor de inhoud van het artikel ligt bij de auteur(s).

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, via magnetische media of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Dit tijdschrift verschijnt vier maal per jaar en is **gratis voor leden** van "De Bongard". De kosten voor het **lidmaatschap van "De Bongard" bedragen € 14,= per jaar.**

Aanmelden voor een abonnement (lidmaatschap) kan op ons adres:

Secretariaat De Bongard, Postbus 21009, 6369 ZG Simpelveld of via onze website www.debongard.nl

Bankrek.: Rabobank nr. 115103406. Girorek.: 276159

BOKKENRIJDERS BELIEVEN BELGIË (5)

door Hans Hermans

In de vorige aflevering lazen wij, dat Karel V folteren verbod en tortuur beslist niet gebruikt mocht worden, om een bekentenis af te dwingen. Hem was bekend, dat de vermeende criminelen meteen bekenden na confrontatie met het potentiaal, of om het met gewone woorden te zeggen, na bezichtiging van de martelwerktuigen. In deze aflevering houden we ons bezig met “Bokkenrijders”. Met vermeende Bokkenrijders, wel te verstaan. Ook met escalatie en de extreem sterke arm van het onrechtvaardige justitiële apparaat. Met verwickelingen tussen katholieken en protestanten. Met een Oostenrijkse Successieoorlog en met de niet aflatende ruzie tussen de hooggeboren adel van Bocholtz en de eerwaarde geestelijkheid van Simpelveld. Soms een beetje van de hak op de tak, maar dat is bij een chronologische beschouwing niet te voorkomen.

5.7. 1730-1740

5.7.1. Lucht- en tijdgeest...

Het is bekend, dat er in de *Lage Landen* hevige wrijving heerste, tussen katholieke burgers en protestantse bezetters. Er was ook escalatie tussen republikeinen en orangisten, een koude oorlog tussen patriotten en separisten. De gelovige en bijgelovige bevolking was overtuigd, dat Bokkenrijders zich door middel van vliegende bokken verplaatsen konden. Inmiddels weten wij, dat die luchtgeest virtueel, maar dat de tijdgeest keiharde realiteit was.

Om discipline te waarborgen werd een roversbende meestal aangevoerd door een gedeserteerde of ontslagen officier. Soms ook door een burgemeester, schepen, veldbode of cipier. Dat waren geletterde mensen, die open stonden voor een eventuele revolutie. In hun achterhoofd dachten zij aan een vrij land dat België zou heten. Sinds de Romeinen hun Belgica verlieten was er door de eeuwen heen een verlangen, om tot een vrij land te komen.

De vuile karweitjes lieten separisten, anarchisten en revolutionairen opknappen door ongeletterde en ontevreden burgers. Daarvan waren er genoeg. De gewone man was in principe dom en/of werd door *Eerste- en Tweede Stand* dom gehouden. Ook waren er later domme burgers, die door adel en kerk opgehitst zouden worden, om als *Boerenkrijgers* tegen de revolutionaire Fransen in het geweer te treden.

Op het aspect van de *Boerenkrijger*, dat bij ons niet of nauwelijks bekend is, maar des te meer in de omgeving van Hasselt en Clerf (Clerveaux), komen we in een latere aflevering terug.

5.7.2. Vierde Stand

We schrijven 1730 het jaar waarin Bokkenrijders voor het eerst van zich lieten spreken. Bij ons zwierven veel *köter* (kotboertjes of dagloners) en *höfter* (bewoners van een gehöft) rond. De *höfter* en de *köter*, die respectievelijk als kleine boer en dagloner, sinds mensenheugenis, als *horigen* onder de knoeten van de Eerste- en de Tweede Stand stonden, konden zich onder “*De Stem en de Wil des Volks*”, niets voorstellen. Politieke indoctrinatie, zoals die later door b.v. bokkenrijderhoofdman kapitein Kirchhoff (1720-1772) verondersteld wordt, was voor de Derde Stand onbegrijpelijk. Men wilde horig zijn; vrijheid was beangstigend. Tijdens de vele oorlogen en bezettingen, maar ook door veeziektes hadden *köter* en *höfter* alles verloren. Naast de *Bruine rat* werd plotse-ling ook de *Zwarte rat*, die tot dusver in deze streek onbekend was, gesignaleerd. Zij wist mettertijd de bruine rat te verdringen, maar was veel vraatzuchtiger en gevaarlijker.

Ook zwierven hier huursoldaten, die onderweg waren naar hun heimat, maar ook deserteurs, die angst hadden voor hun

heimat... Hier schuilden leden van vreemde sekten, maar ook bannelingen. Door veeziekten en onteigeningen, was er geen vee en waren er ook geen huiden, waardoor koudslachters, afdekkers, vilders en looiers geen inkomen hadden. Soms zwierven hier pelgrims, als gevolg van een penitentie verplicht op weg naar Compostela. Maar zij verloren al te vaak het genadeoord uit het oog. Hoe moesten al die verpauperde mensen, die wij gemakshalve *Vierde Stand* noemen, in hun onderhoud voorzien? Volgens historische documenten en overleveringen, sloten randfiguren zich samen tot een georganiseerde militante roversbende. Op die manier konden zij in hun levensonderhoud voorzien. Maar de hooggeplaatste Bokkenrijders hadden een grotere zaak op het oog... Zij konden zich moeilijk met het *Absolutisme* van overheid en kerk verenigen. Het was in de tijd, dat in de Staatse gebieden, het protestantisme het geregeld leven van katholieken in gevaar bracht.

5.7.3. Bokkenrijderpsychose

Wij weten, dat 1730 onze omgeving een lappendeken van staatjes en vrijdommetjes was. Als we tevens weten, dat hier veel rare dingen gebeurden, mogen we ons niet verbazen, dat er een soort Bokkenrijderpsychose ontstond. Natuurlijk is het gemakkelijk om het bestaan van banditisme te ontkennen, maar wie pleegde dan inbraken in RK kerken? Gebeurde het uitsluitend om hosties te vertrappen? Of was dit het gevolg van een systeem?

Het was een vreselijke tijd. Vreemdelingen hadden het voor het zeggen. Bij ons katholieke Oostenrijkers, maar in Vaals, Heerlen en Valkenburg de calvinistische Hollanders. Protestanten waren zeer wantrouwend en creëerden een ultieme onmondigheid bij de bevolking. Meestal lagen Oostenrijks Nederland en Staats Nederland (feitelijk: *De Republiek der Vereenigde Zeven Provinciën*), met elkaar in de clinch, maar als het erom ging om Bokkenrijders naar de galg te slepen, dan pikten de 'kraaien'

elkaar de ogen niet uit. Dan werden ellenlange lijsten met vermeende verdachtmakingen uitgewisseld. Aan veel bomen hingen plakaten met verordeningen. Omdat de meeste mensen niet lezen konden, werden de teksten bovendien door een omroeper voorgelezen.

5.7.4. Herzogenrath en CCC

Simpelveld behoorde tot het land van Herzogenrath. Hier gold niet de onrechtvaardige Staatse rechtspraak, maar de "CCC": Constitutio Criminalis Carolina. Die werd reeds in 1532 uitgevaardigd door Karel V (1500-1558). De keizer schreef toen, dat aan een veroordeling een bekentenis zonder dwang vooraf moet gaan. Maar helaas werden ook bij ons delinquenten naar het arsenaal gevoerd. Daarbij waren niet zelden de schout, zijn schepenen, een arts en een geestelijke aanwezig. Het gerecht was er zich terdege van bewust, dat een gefolterde veel meer daden opbiecht, dan die hij werkelijk gepleegd heeft. Ook dat er namen van medeplichtigen genoemd werden, die er part noch deel aan hadden. In dit licht is het verbazingwekkend dat kapitein Kirchhoff (1720-1772), een hoofdman van de bokkenrijders, die België het meest *beliefde*, zelfs onder de allerhevigste tortuur, geen bekentenis aflegde. Toch werd hij, tegen alle bestaande strafrechtelijke wetten in, ter dood veroordeeld en aan de galg geknoopt. Dit is een duidelijk voorbeeld van een gerechtelijke moord en heeft door de eeuwen heen vaker aanleiding gegeven tot literaire drama's. Ook is bekend dat sommige rechters twee petten droegen. Zodoende werden ook mensen ter dood veroordeeld uit pragmatische overwegingen. Dan werden alle bezittingen van een veroordeelde verbeurd verklaard. Meestal bestond de rechtbank uit plaatselijke verwanten, van wie men later beweerde, dat zij zich door de verkoop van delinquentengoed verrijkten. Het is bekend dat regeringsleiders in Oostenrijk protesteerden tegen de manier waarop in

het land van Herzogenrath processen gevoerd werden. Overigens zonder resultaat. Het was in Wenen bekend, dat het gering aantal misdrijven in geen enkele verhouding stond tot de rond 600 doodsoordelen die uitgesproken werden. (RIPH5: In Europa werd in de loop der jaren de doodstraf afgeschaft, maar mondiaal gezien wordt er nog flink gevonnist. China staat thans op de eerste plaats gevolgd door Iran, Saoedi-Arabië en *God's own land* de Verenigde Staten.)

5.7.5. Duitse gebieden en CCB

In de Duitse gebieden gold aanvankelijk het *Gewohnheitsrecht*. Er werd geoordeeld en veroordeeld volgens verdraaide procesregels. Voor het gemak noemen we het willekeurig. De eerste “moderne” *Codificatie* was naar aanleiding van de *Reformatie van Worms (1498)* en de *Constitutio Criminalis Bambergensis (1507)* die hoogstwaarschijnlijk door Johann baron von Schwarzenberg beïnvloed werd. Deze CCB was feitelijk een voorbeeld voor de latere CCC (1532), die in de Habsburgse gebieden van kracht was. Nieuw hierbij was, dat de *Wetten* systematisch geformuleerd werden, dat overtreding van de Wet, schuldvraag en boete op elkaar afgestemd waren. Tenslotte het belangrijkste: dat een bekentenis noodzakelijk was. De *criminologie* bestond nog niet, de bekentenis was toen de enige overtuigende bewijsgrond.

Over de *tortuur* in die tijd, zijn de meningen van de hedendaagse rechtsgeleerden verdeeld. Een regel was, dat de folter aangepast moest zijn aan de strafdaad. Er waren veertien *graden (trappen)* vanaf een geringe tot een dringende verdachtmaking. In de Duitse gebieden werd de verdachte eerst van de veertien graden op de hoogte gesteld, dan pas werden hem de martelwerktuigen getoond. In de justitiële archieven van Aken is bijna niets te vinden over tortuur. Het is mogelijk dat tortuur zo vanzelfsprekend was, dat het niets eens vermeld werd, het kan echter ook zijn dat er van de folterwerktuigen geen gebruik

gemaakt werd.

5.7.6. Officieren en Kruisbroeders

Hoe was de tijdgeest rond 1731 in Aken? Op 3 september 1731 werd in het stadhuis van Aken een luitenant door een kapitein doodgestoken. Tijdens het proces bleek dat de kapitein onschuldig was, zodat hij niet gedegradeerd werd. Maar Johan Janssen, burgemeesterdienaar en kroniekschrijver van de stad Aken dacht er anders over. Bij hem lezen wij, dat de vrienden van de luitenant woedend waren en wraak namen (...)

In die tijd kregen ook de *Krütsbruur* (Kruisbroeders) een schrobbering van de Stad Aken; de broeders hamsterden op grote schaal tabak, wijn, bier, olie, vlees, kaas en zeep, zodat er voor de gewone man niet veel over bleef. Ook Aken had van 1731 tot 1770, zij het in beperkte mate, te lijden onder banditisme. Gemakshalve werden ook die criminelen *Bockreiter* genoemd.

5.7.7. Wittem Rijksonmiddelbaar

En hoe was de tijdgeest bij onze burens in het *Vrije Graafschap Wittem*. In 1732 werden Wittem, Eys en Slenaken verenigd in een *Rijksonmiddelbaar* deel van het van het Duitse Rijk, dat tot 1794, bij de inval van het Franse revolutieleger, zou blijven bestaan. Kijken we op een landkaart, dan zien wij dat de huidige gemeente Gulpen-Wittem nog steeds grenst aan Aken.

Tussen de gemeente Vaals en de vroegere gemeente Bocholtz was een overgang van het historische Duitse Rijksgedebied Wittem naar Aken, een Vrije Stad van het Duitse Rijk. Daardoor konden ingewikkelde tolconstructies met het Staatse Vaals en/of het Oostenrijkse Bocholtz vermeden worden. Ook priesters konden in soutane of pij zonder problemen de grens passeren, want in de Staatse gebieden was het de geestelijkheid ten strengste verboden priesterkleding te dragen. In de volksmond wordt die verbindingsweg vanaf Baneheide naar Eys nog steeds *Kasjtroat (Karstraat)* genoemd.

5.7.8. Kapelaan Alphons Vaessen

Rond 1733 is hier voor het eerst sprake van Bokkenrijders. We ontlene dit aan een reeks bijdragen, die de Alphons Vaessen (1891-1918) uit Bocholtz, kapelaan te Vaals, in de Vaalser Anzeiger (thans Vaalser Weekblad), tussen 1923 en 1925, onder de kop "Geschichte von Vaals" publiceerde. Hij noemde het hoofdstuk "Die Zeit der Bockreiter" en was net zo fel gekant tegen de bende, als latere auteurs zoals Anton Blok ("De Bokkerijders") en G. Ramaekers ("De woeste avonturen van de Bokkerijders"). Terwijl de jaartallen niet overal analoog zijn, zijn de oude schrijvers het erover eens dat het een Goddeloze bende was, die het vooral gemunt had op kerken en pastorieën, later ook op boerderijen. Kapelaan Vaessen schreef over drie perioden: van 1733 tot 1756 was een bende actief in Valkenburg en Herzogenrath. De tweede periode was van 1762-76, waarbij circa 500 bokkenrijders veroordeeld werden en tenslotte bestond er van 1790-98 de Meerssener bende, die volgens de kapelaan uit joodse dieven bestond. (RIPH5 Zou Alphons Vaessen zijn bijdrage een halve eeuw later geschreven hebben, hij zou die laatste zin beslist niet vermeld hebben.)

De diverse auteurs vermelden vrij weinig over de hogere idealen van de bendeleiders. Dat die mensen de neus vol hadden van de hier gevestigde (on)orde. Dat zij iets over de Franse *Verlichting* gelezen hadden en nu hoopten dat het "licht" ook hier zou gaan stralen. Bourgondiërs, Spanjaarden, Habsburgers en Hollanders, zij beloofden van alles, maar er was alleen maar narijheid. Is het een wonder dat onze voorouders een vrij en onafhankelijke heilstaat liefden, die Belgica, Belgico of België zou moeten heten.

5.7.9. Verlichting

Feitelijk heette hij *Thomas More*, maar in die tijd was het voor humanisten gebruikelijk hun familienaam te latiniseren. In 1516 schreef Thomas Morus

(1478-1535) zijn werk *Utopia*; gebaseerd op een zeer sociaal-kritische staatsfilosofie. In dat boek zette hij zich fel af tegen het politiek-sociale beleid van Engeland en ontwierp, op papier, een heilstaat met socialistische en humaan-sociale trekken. Doch filosoferen en schrijven over *Verlichting* was in die tijd levensgevaarlijk. Door zijn grote kennis werd hij 1504 lid van het Engelse Lagerhuis en in 1511 werd hij *undersheriff* van Londen. In 1515 bezocht hij Brugge als gezant van koning Hendrik VIII en bezocht bij die gelegenheid ook de Brabantse steden Antwerpen, Mechelen en Brussel. We weten dat de laatste stad thans voor driekwart verfranst is en de sappige volkstaal van de Marollen verloren gaat. In 1521 werd More in de adelstand verheven en heette voortaan *Sir Thomas More*. Net als onze Nederlandse Erasmus (1469-1536), waarmee hij overigens goede contacten onderhield, was hij in Europa beroemd als een voor-*aanstaand* humanist, fijnzinnig en zeer gelovig mens. België noemt hem een *Zuid-Nederlander* omdat hij vanuit Anderlecht naar Nederland trok. Hij had er grote moeite mee toen Hendrik VIII zich in 1528 wilde laten scheiden van Catharina van Aragon. Ook Rome protesteerde, zodat Hendrik zich in 1532 los maakte van Rome. Voor More was dat reden om ontslag te nemen. Toch bemoeide hij zich verder met de huwelijksethiek van zijn koning, zodat hij op 17 april 1534 in de *Tower* opgesloten werd. Toen hij in dat jaar weigerde de *Act of Supremacy* te erkennen, werd hij ter dood veroordeeld en onthoofd. Omdat hij niet aan de kant van het afvallige Engeland stond, werd hij in 1886 door paus Leo XIII zalig verklaard en vond op 19 mei 1935 zijn heiligverklaring plaats. Mensen die zijn naamdag willen vieren, mogen 22 juni niet vergeten. De *Verlichting* verbonden aan een *Heilstaat* was niet alleen het idee van Thomas Morus. Het was een lange weg van *dictatuur* naar *democratie*. Later schreven ook Kant en Rousseau hierover boeiende

werken. We zullen er zeker t.z.t. op terug komen.

5.7.10. Kapelaan Johannes Drouven

We blijven nog even in de klerikale wereld. In 1733 overleed pastoor Norbertus Burnenville van Simpelveld. Hij werd opgevolgd door Norbertijn Jacques de Tiège, die tot 1735 pastoor van de parochie Simpelveld bleef. Was de storm tussen de Bocholtzer adel en de Simpelvelder clerus geluwd? Klaarblijkelijk wel, want de archieven vermelden geen nare zaken.

In 1735 werd Norbertijn Gilbert Eugenius Bancx, pastoor van de parochie Simpelveld. Waarschijnlijk bracht hij een familielid mee als huishoudster, want er is sprake van ene Maria Bancx, die als doopgetuige optrad bij vier kinderen van het adellijk echtpaar Ferdinand von Rochow en Maria Barbara van Grave te Bocholtz. Dit duidt in ieder geval, op een goede verstandhouding tussen Bocholtz en Simpelveld. Ook met de klokkenstoel en de klokken in het kerkje van Bocholtz kwam het goed; in **1735** wijdde de pastoor hier twee kerkklokken.

Helaas had pastoor Bancx geen geluk met zijn kapelaans; twee stierven hier (1741) kort na elkaar en de derde kapelaan, Johannes Werner Drouven, was geen Norbertijn. Van sommige wereldlijke heren, in die moeilijke tijden, is bekend, dat zij het met de normen en waarden niet zo nauw namen. Drouven verwaarloosde zijn religieuze taken en kwam amper in de kerk. Maar er waren ook parochianen, die hem sympathiek vonden, zoals bijvoorbeeld de burgemeester, die geld voor hem inzamelde, zodat de arme kapelaan niet verhongerde.

5.8. Aken

5.8.1. Verkoold en zwarte handel

Aken werd in de loop der eeuwen meerdere malen door grote branden getroffen, voor het laatst op 11 april 1944, toen 355 bommenwerpers hun vernietigende last lieten vallen, waarbij 1.525

mensen om het leven kwamen. Het is nog maar de vraag of wij deze brand in historisch perspectief een stadsbrand mogen noemen? Voor het eerst was er sprake van een brand in 1146, waarbij waarschijnlijk de Akener paltsgebouwen in vlammen opgingen. Op 1 augustus 1225 was er een stadsbrand, waarbij niet alleen huizen, maar ook de munsterkerk zwaar beschadigd werd. Op 15 juni 1237 alweer een stadsbrand, waarbij het dak van de munsterkerk verkoolde. Maar de grootste stadsbrand uit de historie was ongetwijfeld die van 2 mei 1656, die uitbrak in de bakkerij van Peter Maw. Hij bracht houtskool naar de zolder om verder af te koelen, maar zag niet dat er nog een kooltje gloeide... Omdat de wind die dag diverse keren van richting veranderde, was het moeilijk het vuur te doven. De overheid, die de oorzaak niet kende, dacht dat er een vijand voor de poorten stond en stuurde alle mannen in het geweer. Er waren te weinig handen om bluswater aan te voeren. In minder dan een etmaal werden 4.664 huizen en een aantal kerken en kloosters in de as gelegd. Bij die brand kwamen 17 mensen om het leven. Aken had in die tijd rond 15.000 inwoners, de vuurzee moet op die mensen een ontzettende indruk gemaakt hebben. In het verre Holland schreef Joost van den Vondel een gedicht: *Geen leger hoeft u t'overwinnen: Een vonk, uw vijand schuilt van binnen*. Het Staatse Vaals overwoog om Aken te helpen, maar niet alleen de stad doch ook de gemoederen waren verhit. Aken antwoordde: Liever honderd jaar in zak en as, dan iets aannemen van een *Geuzenbende* (...)

Sommige individuen probeerden met *zwarte handel* aan die brand geld te verdienen, door brood, vlees en bier tegen veel duurdere prijs te verkopen. Maar daar stak de stad een stokje voor. De prijzen bleven onveranderd en de *trafikante* (*bedriegers*) werden zwaar bestraft.

5.8.2. Johann Joseph Couven

Door de grote stadsbrand van 2 mei 1656

ging in Aken 90% van de bebouwing verloren waaronder ook veel gotische architectuur. Het duurde bijna een eeuw voordat Aken die ramp te boven kwam, daarbij zou de van oudsher gotische stad een barokke uitstraling krijgen. (RIPH5: Omdat in hoofdstuk 5.6.3. de drie heren Couven niet in hun juiste context vermeld werden, volgt een correctie).

Met Couven *Junior*, beter bekend als *Jakob* komen we terug in de *tijdgeest*. Hij leefde van 1735 tot 1812. Maar de barokke uitstraling heeft Aken te danken aan zijn vader *Johann Joseph Couven (1701-1763)*. Hij was een zoon van stadssecretaris *Johann Jakob Couven (1656-1740)*. Het meest bekend is *Johann Joseph* vanwege de naar hem genoemde *Couven-architectuur*, maar hij was in zijn tijd ook beroemd, vanwege de bijzondere stijl-expressie en ornamentiek bij de vervaardiging van barokmeubels. Hij was tussen Aken en Luik zo beroemd, dat *Aken-Luikse Barok* ook *Couvenbarok* genoemd werd. Sinds 1750 werd *Johann Joseph* bij zijn werk geholpen door zijn zoon *Jakob*.

Barok is, zoals we weten strikt symmetrisch, dat geldt voor huizen maar ook voor meubels. Maar architectuur is net als mode aan veranderingen onderhevig. Plotseiling maakt symmetrie plaats voor asymmetrisch expressie; meer in de meubelkunst dan in de architectuur. Omdat in Frankrijk in die tijd een andere Lodewijk aan de macht kwam, praten en schrijven we over Louis XV-stijl, maar bij ons wordt die asymmetrische kunst veelal *Rococo* genoemd.

Kenmerkend voor de Aken-Luikse rococo zijn niet alleen festoenen, guirlandes en ranken, maar vooral de *Rocaille*, een schelp die we zowel huizen, alsook meubels uit die tijd kenmerkend versiert. In Aken zijn bovendien in de meubelkunst, met name bij glasvitruines, de *Aachener Nase* en de *Aachener Bohne* een duidelijk kenmerk. Het meest bekende patriciërshuis in Aken werd door *Johann Joseph* gebouwd van 1735 tot 1737 voor *Johann von*

Wespien. Die was niet alleen textiel-fabrikant, maar ook burgemeester. Het fraaie huis werd tijdens de 2^e wereldoorlog door een bom getroffen, maar fragmenten van de façade werden na de oorlog opnieuw gebruikt voor een zijmuur van het Keizer Karel Gymnasium in de Kockellstrasse. Een van de mooiste kamers van het Wespienhuis werd naar Amerika verscheept en is een pronkstuk in het stadsmuseum van San Francisco. Het ornament voor de tuinbron, dat de senior maakte voor fabrikant Wespien staat momenteel tegen de buitenmuur van de St. Johanneskerk in Burtscheid. Dit is een van de mooiste barokkerken tussen Maas en Rijn. Couven werkte ook mee aan de bouw van de daarnaast gelegen Sint Michaelkerk. Als we toch in Burtscheid zijn, kijken we ook even in het kuurpark, daar staan twee voor Couven kenmerkende tuinpaviljoens. Een derde paviljoen staat boven de Fahrstrasse naar de Lousberg. Tien jaar eerder werd door Couven het gotische stadhuis van Aken omgebouwd tot een barok stadskasteel. Maar hij was ook actief in Oostenrijks- en Staats Nederland.

In Eupen bouwde Couven prachtige patriciërshuizen voor de adellijke clerus en rijke textielabrikanten. Eupen lag in Oostenrijks Nederland, wel te verstaan. In Sinich bij Teuven bouwde hij voor de abdis Anna Caroline von Trips-Berghe een priorij.

Bij ons was *Johann Joseph* zeer actief in de buurt van Valkenburg. In 1750 ontwierp hij park en grachten voor het *kasteel Genhoes*. Uit een verslag uit 1757 vernemen we, dat *Johann Joseph Couven* in de kerk van *Oud Valkenburg* een nieuw priesterkoor met sacristie bouwde. Vervolgens blijkt uit een verslag van 1759, dat hij bouwmeester was tijdens werkzaamheden bij *Château Sint Gerlach*. Het gaat om de bouw van een pachthoeve behorende bij een klooster. Er wordt soms beweerd dat *Johann Joseph Couven* de bouwheer was van de tussen 1732 en 1735 gebouwde barokke kerk van Eys. Dat is niet juist, die

kerk is een werk van de Westfaalse barokbouwmeester Johann Conrad Schlaun (1701-1763). In sommige toeristische folders lezen we, dat Schlaun een leerling van Couven was, maar ook dat is niet juist.

(RIPH5 Eerder konden we lezen, dat Vaals, Heerlen en Valkenburg onder Staats bestuur stonden. Waarom dan toch vernieuwing van kerkelijke gebouwen? Het klopt dat Valkenburg Staats was, maar Oud Valkenburg behoorde tot de Oostenrijkse gebieden... Nog vreemder was het in de buurt van Houthem. Daar konden kloosterlingen bereiken, dat het klerikale gebied aanvankelijk een Spaanse-, later Oostenrijkse enclave binnen Staats gebied werd.)

5.8.3. Staatse Calvinisten

In plaats van *Staats Nederland*, gebruiken sommige auteurs liever de term *Calvinistisch Nederland* en weer anderen geven de voorkeur aan het uitvoerige synoniem *De Republiek der Zeven Vereenigde Provinciën*. Hoe dan ook, in het door de *Staatse Calvinisten* geregeerde deel van Nederland mochten uiteraard geen R.K. kerken gebouwd worden en mochten priesters op straat, niet door hun kleding, als zodanig herkenbaar zijn.

Het was en is erg verwarrend, want niet zelden lezen we iets *over De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden*. Het was de naam voor Nederland, die al ontstond tijdens de Tachtigjarige Oorlog. *De Zeven Nederlanden* waren de gewesten die deel uitmaakten van de Republiek: Holland, Zeeland, Groningen, Utrecht, Friesland, Gelderland en Overijssel. Drenthe was ook een gewest met een eigen Statenvergadering, maar had geen stemrecht in de Staten-Generaal. Vanaf de *Vrede van Munster (1648)* hoorden ook delen van Vlaanderen (Staats-Vlaanderen) en Brabant (Staats-Brabant) en Overmaas (Staats-Limburg) bij de Republiek. Het gebied rond Venlo was tot 1590 in handen van de Republiek en sinds 1715 officieel bij de Republiek (als Staats-Opper-Gelre).

Maastricht had ook een speciaal statuut. Al deze gebieden hadden niet de status van een zelfstandig gewest en werden door de Staten-Generaal als *generaliteitslanden* bestuurd. De *Republiek* was een *statenbond* of *confederatie* van zeven provincies, die elk een zeer verregaande autonomie hadden. Binnen deze provincies genoten op hun beurt de grote steden een verregaande mate van zelfbestuur. Het was enerzijds de stadhouder, die als *opperbevelhebber* of *kapitein-generaal* van de strijdkrachten fungeerde en anderzijds in het zeer dominerende gewest Holland een grote mate van politieke samenhang verzekerde.

5.8.4. Couvengraben

Vanuit het *Staatse* nemen we nu weer een kijkje aan de andere kant van “onze” *Drieherensteen*. Reeds in 1419 werd in Aken begonnen met de aanleg van een *Landgraben*, rondom de stad, die na verloop van tijd een lengte zou krijgen van ongeveer 70 km. Van die *Landjraaf*, zoals wij in ons Ripuarisch gebied zeggen, is helaas weinig over gebleven. Als rechtgeaarde heemkundevrienden kennen wij natuurlijk het 70 meter lange (korte!) relict, dat op de grens tussen Aken en Bocholtz, tussen de thans politieke grenszuilen met de nummers 208G en 209, bewaard is gebleven. Hier zien we duidelijk de dubbele greppel en de verhoging er tussen. Jammer dat de oostelijke greppel door een landbouwer gebruikt wordt om agrarisch afval te dumpen. Van de *Landgraben* weten wij, dat hij op de eerste plaats een defensieve functie had. Dus vreemde en vooral nare mensen uit de stad houden. Soms lezen we nog wel eens, dat bij die landgreppel ook tol geheven werd, maar dit is niet correct. Tol werd steeds bij de stadspoorten geheven. Dat in Aken naast de *Landgraben* ook nog een *Couvengraben* was, is minder bekend. Die had niet tot doel vreemde mensen te weren, maar om de inwoners van Aken de toegang tot het Akenerbos te ontzeggen. Natuurlijk had dat bos in die tijd geen recreatieve functie. Het

was een leverancier van energie: hout voor de kachel en een stukje wild voor de zondagse dis. Ook dreven veel boeren hun vee de *hort* op. Haardeconomie was echter uitsluitend toegestaan in daarvoor bestemde bossen. Omdat het bos als *weidebos/bosweide* gebruikt werd, ging veel kostbare energie verloren. Om dit te voorkomen, kreeg in 1735 *Johann Joseph Couven* (1701-1763), opdracht een bosgreppel te ontwerpen. Die greppel werd later ook *Waldgraben* en/of *Kleiner Landgraben* genoemd. Van die kleine greppel hebben realiteit en archief niet veel over gelaten, anders de *Landgraben*. (RIPH5: Willen we ons verdiepen in de historie daarvan en de twintig *Adelaarstenen* die nog over zijn, dan mogen we niet verzuimen een kijkje te nemen bij: www.grensmarkeringen.be).

5.8.5. Generaal von Seckendorff

We kijken nu weer even naar de toestand in Aken. Daar reden op 8 december 1735 protestantse troepen onder bevel van *Generalfeldzeugmeister* Friedrich-Heinrich Reichsgraf von Seckendorff, via de Jroeësse Poonkpoats (thans Ponttor) en de Kling Poonkpoats (het voormalige Pontmittelort met Barbarossamuur, waar de Sint Gilliskapel tegenaan leunde) de stad binnen. Seckendorff stond bekend als een fanatiek en radicaal Lutheraan en dat de (katholieke) *Bürgermeistereidiener* Johannes Janssen woedend was, merken we aan zijn schrijfstijl: *Schmachthals Seckendorff* en zijn officieren willen de allerbeste kamers en maken hier met hun uitgemergelde soldaten grote hondsvotterij. De generaal en zijn verloedert en begierlijk (gulzig) wijf kunnen maar niet genoeg krijgen. (...)

Op 14 februari 1736 vond in Aken, bij gelegenheid van de verloving van aarts-hertogin Maria-Theresia met vorst Stephan von Lotharingen, een groot feest plaats. Wie bevond zich in Aken? Inderdaad, generaal Seckendorff, die uit de stadskas 100.000 Akense guldens eiste, voor soldij en foeragering. Janssen voegt hieraan toe:

“Seckendorff benötigt das Geld zum Bau einen Luthers Tempel zu Faels” (...) De kroniekschrijver had gelijk; op 12 april 1736 werd in Vaals, door Seckendorff en de gebroeders Konrad en Esaias Klermond, de eerste steen voor een Lutherse kerk gelegd. (RIPH5: Textielbaron Klermond werd in 1752 baron en noemde zich toen *Von Clermont*).

Aken haalde opgelucht adem toen Seckendorff op 8 mei 1736 de stad via *Kölle Poats* verliet.

Janssen voegt er in zijn bekende stijl aan toe: “Ik zou Säckelfeger (scheldnaam voor Von Seckendorff) en zijn Lutherse tempel het liefst in de lucht jagen”. (...)

Maar de Lutheranen in Vaals voelden zich verguld, omdat zij op arglistige wijze een grote geldsom kregen om een kerk te bouwen. De kerk, gelegen aan de achterkant van het gemeentehuis, doet thans dienst als cultureel centrum. Voor het interieur van deze kerk ontwierp Johann Joseph Couven de prachtige kansel en altaarnis. De Lutherse kerk is een ontwerp van de Akense bouwmeester Laurenz Mefferdatis (1677-1748). Maar ook Joseph Moretti (1726?-1793) drukte een stempel op Vaals. Omdat hij een kwart eeuw later dan *Johann Joseph Couven* geboren werd en omdat hij de strakke Lutherse bouwtrant huldigde, is zijn architectuur heel anders dan die van Couven. Hij creëerde een aantal gebouwen voor Von Clermont die van huis uit lutheraan was. Moretti bouwde ook voor katholieken, denken we aan de kerken van Lontzen (1770), Gemmenich (1775) en Montzen (1789). (RIPH5: In Vaals hoort men nog wel eens, dat Johann Joseph Couven ook in die plaats bouwkundig actief was, maar dat klopt dus niet. De bouwstijl die Joseph Moretti in Vaals bij het Stamhuis Clermont, Vaalsbroek en Bloemendal toepaste, zou ik *pré-neoclassicisme* willen noemen. Het “echte” *neoclassicisme* kenmerkt zich door het gebruik van *risalieten* en *pilasters*.)

5.8.6. Waterpret in Aken

Was Aken een kuuroord met hard regiem. Waarschijnlijk niet, want in Amsterdam werd in 1736 een boek uitgeven, in drie delen, met de veelzeggende titel *Amusemens des eaux d'Aix-la-Chapelle*. Waarschijnlijk was het interessant en veel-belovend, want twee jaartjes later werd de trilogie in Berlijn vertaald.

5.9. Kerk en Volk

5.9.1. Schandknaap

In Bocholtz overleed in 1736 op 90-jarige leeftijd, Maria Franciska von Rochow de Lamargelle, de weduwe van de bekende Otto Edmund von Rochow, protégé van de zonderlinge ordensridder Edmund Gottfried von Bocholtz. Ook in Alden-Biesen is men er nu, min of meer, van overtuigd dat *beschermeling Otto Edmund* door Von Bocholtz van schandknaap tot edelknaap gepromoveerd werd. Als we het dan toch over de tijdgeest hebben, vermelden we *en passant*, dat in Bocholtz de *tienden* een grote rol speelden; de clerus van Simpelveld lag permanent met de adellijke weduwe Von Rochow (Bocholtz) in de clinch, omdat de *tiende (belasting)* niet betaald werd.

5.9.2. Prügeln

We lezen nog wel eens, dat in Vaals *Vrijheid van Godsdienst* was. Feitelijk zou er moeten staan: *Vrijheid van protestantse Godsdienst*, want het praktiseren van de RK godsdienst werd nauwelijks getoleerd en was bij tijd en wijle zelfs verboden. De ambtenaren, allemaal van *Staatse Huize*, waren natuurlijk overtuigd Calvinist. Katholieken was het zelfs verboden een kruisje of medaille te dragen. Ook processies en andere uitingen van religie waren strikt verboden. Geen wonder dat Duitse en Waalse Calvinisten, Lutheranen en Wederdopers, massaal in het “vrije” Vaals ter kerke trokken... Omdat katholieken in hun overtuiging gedwarsboomd werden raakten ze nogal gefrustreerd. Niet zelden werden protestanten, die vanuit

Aken onderweg waren naar Vaals, gepest en *geprügeld*. Op 14 augustus 1738 verscheen in Aken een decreet waarin het hinderen van kerkgangers strafbaar gesteld werd.

5.9.3. Kerken

Als we over *Barok* en *Neoclassicisme* in en om Aken praten, mogen we naast Johann Joseph Couven en zijn zoon Jakob Couven, ook de namen van Laurenz Mefferdatis (1677-1748) en Joseph Moretti (1725?-1793) niet vergeten. De prachtige barokkerk van Würselen al gezien? Het kerkschip is een werk van de bekende bouwmeester Laurenz Mefferdatis. Er werd aan gewerkt van 1722 tot 1725. Hij bouwde in Aken in 1739 de St. Theresiakerk, die door omstandigheden pas op 7 oktober 1748 door bisschop Jacquet uit Luik geconsacreerd werd. Ook de prachtige kerk van Eupen (bovenstad) kreeg door de invloed van Mefferdatis een barokke uitstraling.

5.10. Oranje, Dietz en Nassau

5.10.1. Dietschen Bloet

Omdat het Huis Nassau-Dietz reeds in 1544 uitgestorven was en ook het Huis Nassau-Dillenburg in 1739 uitstierf, erfde Willem IV (1711-1751) alle titels en noemde zich voortaan Willem IV prins van Oranje, Dietz en Nassau... Is het nu ook duidelijk waarom Wilhelmus van Nassouwe van Dietzen bloed was?

Neen, niet helemaal, want de Vlamingen schrijven en spreken liever over Diets bloed, als zij de Nederduitse cultuur en taal, binnen en buiten Vlaanderen bedoelen. Diets stond synoniem voor Platduits (Nederduits). Denken we hier ook aan Alberdingk Thijm die in 1855 het RK-litteraire tijdschrift *Dietsche Warande* oprichtte. In het begin van de 20^e eeuw was dit het belangrijkste literaire tijdschrift in Vlaanderen en het zuiden van Nederland. Helaas, door Verdinaso, (Verbond van Dietsch-Nationaal-Solidaristen) kreeg rond 1931 het begrip Diets een negatieve lading.

Zuid-Nederlanders en Vlamingen hadden plannen om tot een herenigd land, de zogenaamde Dietse Volksstaat te komen.

Dat lukte Kirchhoff, de meest bekende leidsman van de Bokkenrijders niet en al evenmin Joris van Severen, de leidsman van Verdinaso. Joris werd op 20 mei 1940, in de buurt van Abbeville (Somme) door een dronken officier van het Franse leger vermoord. Kort daarna werd in Nederland zijn politieke beweging bij de NSB gevoegd. Geen wonder dat het begrip Diets na de Ite WO in onbruik raakte. Dit had ook invloed op onze *Nationale Hymne*. De bekende Wilhelmus (Willem de Zwijger) was niet langer van Dietzen of Diet-schen Bloet.

5.10.2. Volkslied

Volledigheidshalve de oorspronkelijke tekst van onze hymne. Het zou kunnen dat er nog een oudere tekst bestaat, want van een lied waarvan het auteurschap fel omstreden is, is dat niet uitgesloten.

*Wilhelmus van Nassouwe
Den ick, van Dietschen bloet;
Den Vaderlant getrouwe
Blijf ick tot inden doet;
Een prince van Oraengiën
Den ick, vrij onverbeert;
Den coninck van Hispaengien
Heb ick altijt gheërt.*

5.11. Joannes Kersten

5.11.1. Klopjacht en effigie

De diverse auteurs zijn het niet altijd eens over de tijdvakken, waarin Bokkenrijders actief waren. In ieder geval was er een bende actief van 1730 tot 1743, waarbij het zwaartepunt in de jaren 1739 tot 1741 in en rond Kerkrade lag. Volgens overlevering werd ook de pastorie van Simpelveld tot twee maal toe door een bende overvallen. Tijdens nachtelijke inbraken wilden zij zich toegang tot de woning verschaffen. Maar de bewoners werden wakker en konden door luid gegil de burens alarmeren. Ook in dit geval bestaat het vermoeden, dat de inbraken door de bende van Drie-

Vogels (Spekholzerheide) gepleegd werden. Voor de gevestigde (on-)orde was dat aanleiding om de bendelenden onder de bevolking te zoeken. Toen begon een klopjacht die gekoppeld was aan een pijnlijke tortuur met daaropvolgend genadeloze rechtspraak. Heel wat vermeende boeven kwamen aan een galg, maar soms lukte het iemand om te ontsnappen. Feitelijk een onmogelijke zaak, als we overtuigd zijn dat aan de buitenkant van de eiken kerkerdeuren stevige schuifgrendels zaten. Er wordt wel eens gemompeld, dat tegen betaling van een rond bedrag, de kerkerdeur op een kiertje gezet werd.

Als voorbeeld nemen we veldbode Joannes Kersten uit Dreej-Vujel, die op 26 juni 1743 gearresteerd werd en met andere verdachten uit het Staatse Heerlen op de *Landshuize* in het eveneens Staatse Valkenburg gekerkerd werd. Hoe het hem lukte, om te ontsnappen, weten we niet, maar het is wel bekend, dat rond 15 september 1743 de kerker plotseling onbewoond was... Er werd beweerd, dat hij naar het Gulikse Horbach vluchtte, waar hij voor de op wraak beluste Staatsen onbereikbaar was. Maar de Staatsen gaan er prat op, dat hij omstreeks 1751 in het land van Gulik gearresteerd en gehangen werd, maar hiervoor bestaan geen bewijzen. Om de inwoners van Heerlen te gerieven en van een opknoping te laten genieten, werd het vonnis in *effigie* voltrokken. Het betekende, dat er in zijn plaats een stropop aan de galg bungelde...

5.11.2. Lid- en Littekens

Drie-Vogels was in die tijd een vlek, waar twee Oostenrijkse gebieden, Simpelveld en Kerkrade elkaar nipt raakten. De oorzaak was een geografische wig van het Staatse (Hollandse) Heerlen. Soms lagen Oostenrijkers en Staatsen met elkaar in de clinch; volgens de een was er bodemcontact tussen de twee gebieden, maar volgens de ander was de Staatse wig net groot genoeg om bodemcontact uit te sluiten.

(RIPH5 Jammer, dat regionale heemkundeverenigingen nooit moeite gedaan hebben, om dat punt door middel van een monument of grenssteen voor het nageslacht te behouden.)

De toestand was veel ingewikkelder, dan we vermoeden, want oostelijk van Drie-Vogels lag sinds 1361 het Heydener Ländchen in het graafschap Gulik (Jülich). Joannes Kersten woonde net als zoveel Bokkenrijders in de periferie, want het was in die tijd soms gemakkelijk een voordeur te hebben aan de Oostenrijkse kant, een achterdeur naar *De Republiek der Zeven Vereenigde Provinciën* en eventueel een zijdeurtje naar Horbach in het land van Gulik. Door een dergelijke strategische locatie, waren Kersten en zijn kornuiten zeer mobiel. In die tijd waren grenspalen *lid- en littekens*. De vele grenslijnen en de daaraan gebonden *palen* vormden een netwerk van de leden (landen), maar waren tevens een bewijs van pijnlijke politieke beslissingen, waaraan de bewoners part noch deel hadden.

5.11.3. Veldbode

Veldbode Joannes Kersten was uiteraard een gerespecteerd persoon, want dat hij ook aanvoerder van de *Eerste Bende* was, wisten veel mensen niet. Net als bij andere bekende bendeleiders reikte ook de invloed van Kersten veel verder dan Drie-Vogels. Als veldbode kende Kersten de omgeving op zijn duimpje en had hij contacten met mensen uit alle lagen van de bevolking. Hij verkeerde in de positie, om mensen bij het verschaffen van toegang tot haardgronden (weidebos/bosweide) te begunstigen en wat nog belangrijker is, aan zich te verplichten. Volgens de door tortuur verkregen informatie voerde Kersten meerdere benden aan en had hij een prominente rol bij diverse overvallen. Bekend is de overval op de hoeve van Jan Keulaerts in Locht in de nacht van 4 op 5 juli 1742. Drie-Vogels en Locht zijn buurplaatsen, zodat het voor Kersten niet moeilijk was de inbraak te organiseren. Een deel van de buit verborg

hij in zijn huis en werd pas gevonden toen later zijn vrouw Maria Scheeren gearresteerd werd. Volgens sommige rechtschrijvers werden Kersten en zijn vrouw gelijktijdig berecht op de Heesberg te Heerlen. Dat paste uiteraard prima in de propagandapraat van de Staatsen, bleek echter gelogen.

Of Kersten een anarchist was en of bij hem ook Waalse officieren over de vloer kwamen weten we niet. Wel weten we dat hij als veldbode een ambtsdrager was. Maar wat is een veldbode? In de huidige tijd gebruiken boeren afrasteringen in de vorm van prikkel- en schrikdraad, om hun vee binnen de weiden te houden. Maar in de tijd van de veldbode, die ook wel *veldschut* genoemd werd, was dat anders. Toen was het gebruikelijk akkers en velden, door middel van hagen en heggen, tegen de vraatzucht van het vee te beschermen. Het was in de tijd van de hardeconomie, dat het vee via veedriften (drijfhaard) naar de hort (weidebos/bosweide) gedreven werd. (RIPH5: In Bocholtz bestaan ook nu nog toponiemen zoals *Drievert (Drijfhaard)* en haardnamen zoals *Reinert, Prickert, Kiefert*.) Voor het vee waren malse graan- gewassen aanlokkelijker dan doornige struiken in een boshaard. Juist daarom had de veldbode o.a. de verantwoordelijke taak om het tijdstip van de zaaiing en de oogst vast te stellen. Nadat er gezaaid was, mocht het vee onder geen enkel beding de bouwlanden betreden. Hij besliste ook, wie de hagen en heggen moest onderhouden, want er werd verschil gemaakt tussen gerechtigde boeren en deelgerechtigde. Ook na de oogst moest het een en ander geregeld worden. De veldbode besliste welke dieren in welke volgorde van de stoppelvelden gebruik mochten maken. Waarom de varkenshoeders de eerste beweidingperiode toegewezen kregen is nu niet meer duidelijk. Na de varkens mochten de koeien het land op en tenslotte de schapen. Waarom veulens en geiten geweerd werden is ook niet duidelijk.

Waarschijnlijk hadden ze meer interesse in de haag dan in de stoppels, maar dat is een hypothese. We leven dan in de tijd van de collectieve hoeder of herder, waarbij één dorpsheer alle schapen beheerde. Bij al dat gegraas zou men bijna de mens vergeten. De veldbode regelde ook het *zomeren*, hetgeen betekent dat arme mensen toestemming kregen om op het stoppelveld, bij daglicht, aren te verzamelen. (RIPH5: In 1945 was ik acht jaar en *zummerde* samen met schoolvrienden op de Lemierser stoppelvelden. Het graan werd gebruikt als kippenvoer. In de “hongerwinter” kostte bij ons een kippenei een gulden; voor die tijd een hoog bedrag. Sommige boeren toonden in die tijd hun ware aard; één dag na de oogst werd het stoppelveld omgeploegd...

Prefatie

Hoe kan dat, een *prefatie* op het einde? Het is de *voorbekouwing* van de volgende aflevering. We bevinden ons dan in 1740, het jaar waarin Maria-Theresia, als keizerin van Oostenrijk, de troon besteeg en wij door een verlichte despote uit het verre Wenen geregeerd werden. Een vrouw op de troon? Het leidde tot een revolutie, die uiteraard ook kwalijke gevolgen voor onze voorouders had. De Fransen maakten van die hachelijke situatie gebruik...

ACTIVITEITENPROGRAMMA

VOOR HET TWEEDE HALFJAAR 2006

dinsdag	12 sept.	20.00 uur	<i>“Limburgers in het leger van Napoleon”</i> lezing met powerpoint presentatie door drs.J.Coenen
dinsdag	10 okt.	20.00 uur	<i>Najaars Algemene Ledenvergadering.</i>
dinsdag	14 nov.	20.00 uur	<i>Lezing</i> Onderwerp nog niet bekend.
zondag	3 dec.		<i>Kerstmarkt Bocholtz</i>

ACTIVITEITENPROGRAMMA

voor het tweede halfjaar 2006

dinsdag	12 sept.	20.00 uur	<i>“Limburgers in het leger van Napoleon”</i>
lezing met powerpoint presentatie
door drs.J.Coenen
dinsdag	10 okt.	20.00 uur	<i>Najaars Algemene Ledenvergadering.</i>
dinsdag	14 nov.	20.00 uur	<i>Lezing.</i>
Onderwerp nog niet bekend.
zondag	3 dec..		<i>Kerstmarkt Bocholtz.</i>

HET VERVOLG

door Sjeng Scheepers

In mijn verhaal "Jeugdherinneringen", in de Bongard van juni 2004, sloot ik de lagere schoolperiode af. Het was 1951 en met veel tegenzin en onzekerheid startte ik het vervolgonderwijs.

In overeenstemming met het "decreet" van meester Rameckers moest ik naar de Ambachtschool. En omdat mijn ouders de deskundigheid van dit schooladvies niet in twijfel trokken, ging het begin september 1951 op de fiets richting Kerkrade. Ik zou een volleerd timmerman worden, want dit was immers het vakgebied dat mijn ouders voor me hadden uitgekozen. Hier stuit ik op een mysterie, want de relevantie met dit beroep is mij volstrekt onduidelijk. De vraag is immers gerechtvaardigd: waarom juist timmerman? Hadden ze misschien een seintje vanuit Jong Nederland gekregen, dat ik goed in knutselen en timmeren was? Of hadden ze de boomhutten op de Schweier soms gezien, die inderdaad een hoog timmergehalte hadden? De overtuiging om van mij een timmerman te maken kan natuurlijk ook gegroeid zijn tijdens hun observatie bij het ijskloppen. De zwerige bewegingen waarmee ik de hamer hanteerde bij het stuk slaan van de ijsstaven kan de doorslag hebben gegeven. Hoe het ook zij: ik ging in de opleiding voor "houtworm", tegen wil en dank!

Gelukkig gingen enkele jongens van mijn klas ook naar de Ambachtschool in Kerkrade. Samen op de fiets in de zomer en met de trein in de winter. Die treinritjes vond ik wel leuk. Ik kwam nu immers dagelijks twee maal langs mijn favoriet speelterrein de Schweier en de Baneberg bij de Plaar. Automatisch keek ik naar buiten om te zien of de trein niet "overvallen" werd: het spelletje dat wij vaak speelden. Maar er gebeurde niets, helemaal niets. Zouden wij de laatsten zijn geweest die hier rondgedoold hadden en in onze levendige fantasie als Indiaan een "treinoverval" gepleegd hadden? Het besef, dat de winter niet bepaald het seizoen was voor dit soort buitenspelen, troostte mijn sombere gedachte en liet de vraag vooralsnog onbeantwoord.

Het werd dat jaar een echte sneeuwwinter. Op het Old Hickory-plein werd menig sneeuwballengevecht gevoerd tussen onze school en jongens van de HBS, wiens school ook aan het plein was gelegen. Vooral in de middagpauze ging het er heftig aan toe. Hier was duidelijk sprake van een klassenstrijd: arbeiders versus studenten. In het heetst van de strijd kwamen al snel enkele leraren van beide scholen naar buiten om een einde te maken aan de toch wel vaak grimmige confrontatie.

Op school ging alles van een leien dakje. Te gemakkelijk, vond ik. Het huiswerk was zo klaar en verder geen problemen met leraren. Mijn praktijkleraar was trouwens een vreemd figuur. Hij liep niet door het lokaal, maar rende bijna. Van leerling naar leerling haastte hij zich voort om alles uit te leggen. Daarbij maakte hij, zijn lippen in blaasstand, een brommend geluid. Ze hadden hem geen betere bijnaam kunnen geven: hij werd "d'r broezer" genoemd.

In het voorjaar van 1952 had mijn vader op uitnodiging een gesprek met de schoolleiding. De conclusie van dit onderhoud was, dat de schoolkeuze in hun visie niet de juiste was. Ik kon best een niveau hoger in onderwijsland. En aldus werd besloten door mijn ouders. Ik was eigenlijk blij met de beslissing en stond er helemaal achter.

Het werd uiteindelijk de MULO Sint Pancratius in Heerlen. De naam van de school zal voor moeder ongetwijfeld een argument geweest zijn voor haar keuze. De katholieke identiteit leek gewaarborgd.

Maar voordat het zover was, kon ik eerst nog genieten van de mooie zomer.

De meeste vrienden van mij waren ook allemaal van de lagere school af, een enkele uitgezonderd. Op hem was ik een beetje

*Afscheid van de oude Jongensschool in 1976.
Ontbijt op de speelplaats, 'n laatste eerbetoon aan dit nostalgisch gebouw.*

jaloers, want eigenlijk had ik er ook nog op willen zitten. Ik ging daarom vaak naar de schoolwei om te voetballen, of liep quasi nonchalant langs de speelplaats. Waren de gelukkige jaren op deze school misschien debet aan dit vreemd stalking-gedrag?

De ontmoetingsplaats was uiteraard dezelfde gebleven: bij de winkel van de familie Hermans. Van hieruit gingen we met onze vaste groep ook nu nog richting Hoge Berg en de Schweier. De tochten werden echter minder en de kinderlijke fantasie in het spel kreeg heel geleidelijk een meer realistisch tintje. Gelukkig maar, want kinderspel was voor kinderen, vonden wij en kind voelden wij ons niet meer. Sommigen van ons deden na verloop van tijd dan ook niet meer mee. We bleven vaak gewoon hangen in de Dorpstraat, een praatje maken, of wat dollen met "d'r Joep". Joep was een doofstomme man, een echte dorpsfiguur trouwens, die de hele dag wel op de hangplek te vinden was. Als je hem kwaad maakte, - en dat was hij al snel, - moest je maken dat je weg kwam, want een schop of een slag had je zo te pakken. Meest-

al echter kon je met hem lachen.

Vaak ging ik Frits Souren, Fons Janssen, Zef Didden of Sjääk van Boom thuis ophalen. Bij dit soort bezoeken was er altijd een hartelijke ontvangst. Je bleef wat praten en na een tijdje gingen we dan samen weg. Het gebeurde ook wel eens, dat iemand niet mee mocht. Hij had dan straf of moest thuis helpen in de zaak. Je had daar het volste begrip voor, want iedereen was wel eens slachtoffer van dit "huisarrest". Ook ik dus. Het kwam regelmatig voor, dat ik om disciplinaire redenen niet naar buiten mocht. Mijn ouders hielden er namelijk een strenge opvoedingsmethode op na, waarbij respect voor gezagdragers op elk niveau een primaire leefregel was. Tegen spreken of afspraken niet nakomen werden eveneens niet geduld. Bij overtreding waren er weinig strafvarianten: een tijdje niet de straat op of in het ergste geval een stevige "pedagogische tik", om het maar eens eufemistisch uit te drukken. Gezien onze leeftijd zaten we in een periode, waarbij erkenning van gezag en regelgeving eerder uitzondering was dan regel. Deze gezagscrisis heerste vooral bij de jongsten thuis, dus bij Joost,

Frans en ik. Het moge duidelijk zijn, dat wij soms dan ook met harde hand werden bijgestuurd. Dit was overigens de gangbare opvoe-

Klasfoto Mulo St. Pancratius, Heerlen 1955. Behalve ik - links naast de leraar - staan er nog drie andere jongens op uit Simpelveld, nl. Jo Bonten (links beneden in de hoek), Wiel Muijers erboven en Louis Vliex rechtsboven.

dingslijn in die tijd: wie niet horen wil moest maar voelen. Geen concessies, geen gedoogbeleid, maar een consequente handhaving van de afgesproken norm.

In een enkele kwestie heeft de harde aanpak echter geen succes gehad. In onze groep was daar namelijk plotseling de sigaret. Het gebeurde op de Hoge Berg en voor ik het wist, trok ik al proestend en hoestend stoer aan een Old Mac. Het was zomer 1952 en het pleit was beslecht. Waar ik in die luttele minuten toen aan toegaf, heb ik ruim 40 jaar aan vastgezet. De ouders zijn in deze geen verwijt te maken, want ze wisten het niet. Toen ze er achter kwamen, was het al te laat.

De eerste schooldagen in Heerlen vielen erg tegen. Ik kwam vanuit een dorp, - waar je als het ware op elke straathoek de nestwarmte en de geborgenheid voelde, - in een stadse omgeving terecht, waar een mentaliteit heerste van kilte en afstandelijkheid. De stadsjongetjes keken neer op de boertjes uit het dorp en staken dat niet onder stoelen of banken. Ze waren bazig en betweterig.

Gelukkig zaten er nog andere jongens uit Simpelveld op de school, zodat we een front konden maken tegen die pesterijen. Het duurde dan ook niet lang, of we hadden, via verbale en helaas ook soms fysieke interventies, een einde gemaakt aan die in onze ogen misplaatste arrogantie en aldus de hiërarchie op de speelplaats en in het klaslokaal bijgesteld.

Elke morgen ging ik rond acht uur op de fiets naar school. Met een groepje van zo'n zes, zeven jongens reden we dan binnendoor, dus via Imstenrade, naar Heerlen. De heenweg ging meestal zonder oponthoud. Tijdens de terugtocht werd wel eens

gestopt, o.a. bij bakkerij Meertens op de Zandweg. We kochten wat snoep en dat werd in het Imstenraderbos lekker opgepeuzeld.

's Winters met de bus. De sneldienst bij de kerk of de gewone lijn, met veel stopplaatsen onderweg, in de Kloosterstraat. Door de drukte aan de halte miste je weleens de bus. Doordat je te laat op school kwam, moest je je melden bij de directeur. Van hem moest je dan de volgende dag een briefje van de ouders meebrengen. Zij moesten jouw verhaal bevestigen. Een niet geheel ten onrechte maatregel, want spijbelen was toen ook al een verlokkelijke bezigheid.

Na school werd thuis samen gegeten en daarna ging ik nog wat naar buiten. Met Sjääk van Boom en Leo Leerssen uit de Irmstraat trok ik in die tijd nogal veel op. Tijdens de wandelingen naar de Schweier, Klingeleberg of zo maar wat door de straten bespraken we al volop de "problemen van het leven". We waren een serieus trio met een sterke binding aan het dorp. "Simpelveld for ever", maar ook "Meiden vermijden" waren slogans, die ons op het lijf geschreven stonden.

Voorwaar geen holle frasen! Het waren plechtige beloftes naar elkaar, waarvan de strekking niet doordrong in ons puberale brein en voor wat betreft de laatste lijfspreuk bijvoorbeeld geen lang leven beschoren leek: het werd een ongelijke strijd tussen vriendschap en genen.

In het weekend gingen we wel eens naar de film in de Witte Bioscoop. Cowboyfilms met Roy Rogers of John Wayne waren bij ons favoriet. Daarnaast gingen we ook wel naar films van Tarzan met Johnny Weissmüller, of naar oorlogsfilms met Allan Ladd bijvoorbeeld in de hoofdrol. Wij identificeerden ons met de helden van het witte doek. Zo introduceerden wij de "John Wayne-look": we liepen enigszins heupwiegend over straat en keken de wereld in met stoere blik, imitaties uit films als "Stagecoach" en later "Rio Bravo".

Twee prachtige advertenties wil ik u in dit verband niet onthouden. Gebroederlijk naast elkaar zijn ze genomen uit de Jubileumuitgave ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de "Roomsche katholieke Werklievenvereniging St. Joseph Simpelveld" 1904 – 1929.

JOHAN SCHEEPERS
DORPSTRAAT C 10
SIMPELVELD.

Handel in
Melk, Boter, Eieren, Kaas
Appels, Peren en Suikerwerken.

Van thuis mocht ik meestal niet naar de film, terwijl andere vrienden maar ook veel van mijn neefjes en nichtjes (en dat waren er nogal wat, zie foto op de volgende pagina) wel regelmatig in de bioscoop te vinden waren.

Als mijn ouders er achter kwamen, dat ik in de bioscoop zat, werd ik er door een van mijn

oudere broers hoogstpersoonlijk uitgehaald. Een ultieme vernedering, die mij niet alleen trof, maar waar ook Sjääk wel eens slachtoffer van werd. Een zwaardere straf was in onze ogen ondenkbaar: een broer, of zoals bij Sjääk zijn oudste zus Anneke, die met een zaklantaarn gewapend spiedend de rijen in de donkere bioscoop langs liep. Als dan de felle lichtbundel in jouw gezicht priemde, probeerde je nog weg te duiken in de hoop, dat je niet herkend werd en het zoeklicht verder zou gaan. IJdele hoop, je was de klos en met een mengeling van woede en schaamte stommelde je uit de rij, tot ergernis van de kijkers, die natuurlijk door dit gedoe gestoord werden. Uiteraard was er ook hilariteit: een reactie, die mij op dat ogenblik het meest krenkte.

We zaten in die periode duidelijk in een experimenteerfase. We zochten nieuwe uitdagingen en tastten de grenzen af tussen wat wij wilden en hetgeen maatschappelijk acceptabel was. Zo deden we vaak op het studeerkamertje van Sjääk scheikundige proefjes. Met vloeistoffen en gassen werd

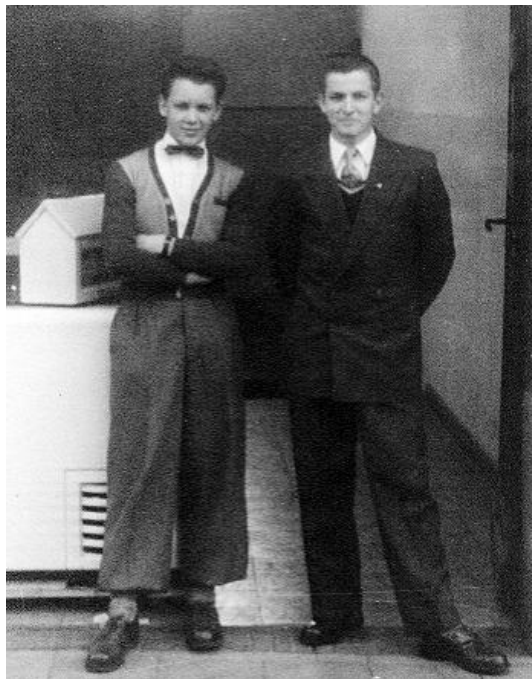
Bezoekt
de
„Witte Bioscoop”
Iederen Zaterdag en Zondag
prachtig programma.
JOS. VAN WERSCH-WARK
Hotel - Restaurant

volop geëxperimenteerd. Het kamertje was een soort laboratorium geworden. Vaak hadden de uitgevoerde chemische formules het daarbij behorende resultaat. Maar op 'n dag ging het volledig mis. Een hevige explosie was tot in de verre omtrek te horen en maakte van de bovenverdieping een puinhoop. Sjääk werd met verwondingen aan de handen naar het ziekenhuis gebracht.

Naderhand bleek, dat hij er blijvend letsel aan zijn vingers had overgehouden. Voortaan werden scheikundeproeven uitsluitend gedaan in het daarvoor uitgeruste praktijklokaal van de school.

Op 31 juli 2004 overleed Sjääk. Voor mij geheel onverwacht en met verslagenheid hoorde ik van dit droeve bericht. Mede dankzij dit "Vervolg", bewaar ik mooie en dankbare herinneringen aan mijn jeugdvriend Jacques van Boom.

Op school ging alles voortreffelijk. Na het behalen van mijn mulo-diploma, ging ik studeren aan de kweekschool "Cristus Magister" in Heerlen. Deze 5-jarige

*Opa en oma Scheepers-Kusters met alle kleinkinderen.
Op de speelplaats van de jongensschool genomen in 1944 bij gelegenheid van hun 50-jarig huwelijksfeest.*

opleiding voor onderwijzer nam heel wat studietijd in beslag. Daarom zou ik thuis in de zomer wat vaker aan de ijskraam gaan zitten, want ijsverkopen en studeren kon wel samen, was de mening van vader. Het bleek echter geen ideale combinatie, want het gebeurde regelmatig, dat ik aan een tafeltje "oonger de poats" met de neus in de boeken zat en de ijsklanten dus soms niet opmerkte. Dat leidde wel eens tot lichte irritatie. Maar als ik dan een ruimere portie ijs gaf, was de bui snel over. Van leren kwam dus niet veel terecht en ik stelde dan ook het huiswerk maar uit tot de late avonduren. Bovendien was er wel altijd iemand die mij gezelschap kwam houden. En de keuze tussen een praatje maken met een vriend, zoals op de foto met Kees Janssen, of studeren was uiteraard snel gemaakt.

Een keer in de week ging ik naar de repetitie van het kerkelijk zangkoor "Harmonia", onder leiding van dirigent Sjef Leerssen. Het was traditie, dat de familie Scheepers ruim vertegenwoordigd was in het koor. Toen ik lid werd waren er naast vader ook Hein, Joost en Frans lid. Hein en Frans hielden het

overigens niet lang uit en bedankten al naar een jaartje of zo voor de eer.

Het zijn de meerstemmige uitvoeringen op feestdagen maar vooral de aanwezigheid bij de processies op Hemelvaartsdag die mij het meest zijn bijgebleven. De "Bronk" trok dan door de feestelijk versierde straten van het dorp. In de portieken van de huizen waren altaartjes gemaakt. Mijn moeder haalde bij zo'n gelegenheid alles

uit de kast. Op de trapjes van de voordeur werd een prachtige spreid gedrapeerd. Daarop een groot Christusbeeld met brandende kaarsen en bloemen aan weerszijden. Een kleine versie hiervan stond meestal nog achter het grote raam van de kamer. In het voorbijgaan keek ik met gemengde gevoelens naar al die opsmuk. Mijn moeder zag ik dan verdekt opgesteld in de kamer staan en ik realiseerde me, dat dit werk een uiting was van onvervalst geloof. En ik had er vrede mee.

Tijdens de processie werd veelvuldig gezongen bij de rustaltaren. Het "Tantum Ergo" klonk alom en was na afloop in de kerk tevens ook het slotlied. En als de mensen dan met blijde gezichten en nog napratend bij de kerk stonden, was er meestal één die nog was blijven zitten. Het was Leonie Didden, die bijna hardop nog wat bad, soms voor het vervullen van een vurige wens, zoals het verkrijgen van een man. Enkele leden van het koor, o.a. Hub Leerssen, broer van de dirigent wisten hiervan en het verhaal gaat, dat Hub achter het altaar in de microfoon en met verheven stem door de kerk heeft geroepen: "Leonie, Uw gebed zal worden verhoord". Ze heeft toen in opperste gelukzaligheid de handen voor haar gezicht geslagen en de Heer met luide stem dankend

Kerkelijk Zangkoor "Harmonia".

Opgesteld voor de hoofdingang van het Missieklooster Imstenrade, 1961

voor dit wonder is ze de kerk uitgelopen, de grappenmakers achterlatend: in de slappe lach om de geslaagde mop, maar ook enigszins verbijsterd over het simpel doch onvoorwaardelijk geloof van Leonie.

Het was hartje zomer 1957 en zoals te doen gebruikelijk zat ik aan het ijs. Plotseling kwam vanaf de Rolduckerweg een groepje uitgelaten meiden aan en fietste de Dorpstraat in. Ze streken neer voor mijn ijskraampje, zetten hun fietsen op de stoep bij Wierts en bestelden een ijsje. Aan hun nogal luidruchtige conversatie leidde ik af, dat ze van school kwamen en op weg waren naar huis. Ik kan me de situatie die ontstond nog goed herinneren: een en ander ging namelijk goed mis. De piramidevormige ijsdeksel schoof ik te veel terzijde en viel op de grond. Hij liep, evenals trouwens mijn imago, een gigantische deuk op. Ik bloosde, terwijl mijn verbaal vermogen tot bijna nul werd gereduceerd.

De reden van deze black-out was een meisje uit de groep. Je kunt dit gedrag de klassieke variant noemen van in zo'n situatie gehanteerde uitdrukking "liefde op het eerste gezicht".

Klas 6 van de lagere school te Ubachsberg, 1962

Na heel wat ritjes naar Eys en menig gratis ijsje aan de ijskraam was het definitief “aan”. Vanaf nu waren de weekends en een regelmatig geheim afspraakje doordeweeks de meest plezierige momenten uit deze periode. In de spaarzame tijd die over bleef was ik echter te vinden in gezelschap van mijn vrienden Sjääk en Leo. Samen trokken we erop uit of namen een pilsje in het café van Lou Hameleers bij ons in de straat. Daar troffen we dan ook vaak onze andere speelmakkers van vroeger aan.

In 1961 studeerde ik af en kreeg meteen al een betrekking als onderwijzer aan de lagere school in Ubachsberg. Het werden harde leerjaren met soms combinatieklassen van meer dan 40 leerlingen. Maar de woensdagmiddag en de weekends waren vrij en kon je weer bijkomen van de inspanningen. Soms echter moest je ook op zondagmorgen naar Ubachsberg om in de kerk achter de kinderen te gaan zitten. Een oogje in het zeil houden heet dat. Helaas ook wel eens een kind uit de bank halen dat teveel kletste. Een handeling overigens die ik haatte, want het deed me denken aan de onvrijwillige verwijdering uit de Witte Bioscoop door mijn broer jaren geleden.

Maar in het algemeen heb ik mooie herinneringen aan mijn verblijf in Ubachs-

Het trio op het Oranjeplein. Rechts naast mij Jaques van Boom, gehurkt Leo Leerssen.

berg. 's Morgens met de fiets over Bosschenhuizen erheen, 's avonds via de Huls terug. Later, toen Ad Leerssen ook als onderwijzer werd aangesteld, ging het aanzienlijk sneller. Hij had namelijk een motor en achterop gezeten waren we in no time de berg over.

Zo verliepen de laatste jaren in mijn dorp. Thuis was het stil geworden. De meeste broers en zussen hadden inmiddels het huis verlaten en toen ik in 1964 trouwde, was ik de laatste die het nest verliet. Ik ging in Eys wonen. Een buurdorp met veel overeenkomsten, zeker gezien het landschap. Het heuvelachtige karakter van Eys tref je namelijk ook in Simpelveld aan. Waar heb je immers meer "bergen" dan hier! Ga maar na: de Schweierberg, de Hogeberg, de Molsberg, de Hulsberg, de Klingeleberg, de Sint Nicolaasberg. Geen onderdeel derhalve van Parkstad maar een Heuvellandgemeente pur sang!

Wel had ik de vaste overtuiging ooit naar

Simpelveld terug te keren. Misschien wel in de tot appartementen verbouwde lagere school aan de Irmstraat, zo liet ik mijn fantasie de vrije loop. Daar linksboven, in het lokaal van meester Knippenberg zou het riant wonen zijn. Waar hij toen al wuivend de dames beneden begroette, zou ook ik kunnen staan en genieten van het prachtige uitzicht op de Hulsberg. Maar helaas, door kortzichtig beleid van de gemeente in de zeventiger jaren kwam aan dit voornemen een abrupt einde. De sloophamer deed zijn vernietigend werk en op de puinhopen van het eens zo markant gebouw, vervlogen mijn illusies als sneeuw voor de zon.

De Simpelveldse periode was definitief voorbij. Een nieuw, avontuurlijk tijdperk brak aan en met veel ambitie en optimisme gingen we de toekomst tegemoet.

VERZONKEN KASTEEL VAN SOURETH

Deel 3: Een doos vol scherven.

door Ine Scholl-Vlieks.

Bij de opgraving worden alle gevonden scherven en andere bijzonderheden ingemeten en opgetekend, De scherven worden per vondstplek in zakjes opgeborgen en krijgen een nummer. Dit nummer wordt op de kaart vermeld.

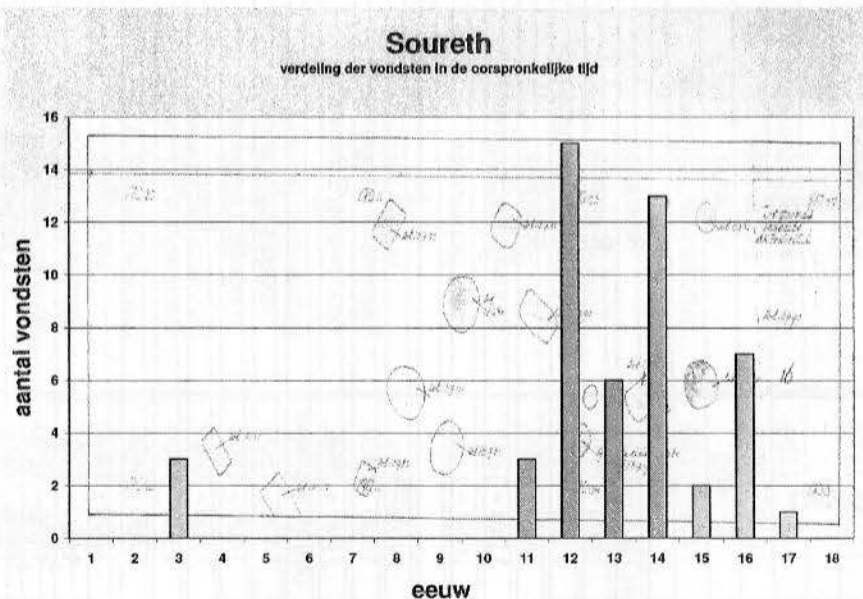
Het resultaat is een plattegrond waarop iedere scherf terug te vinden is.

Als de sleuven allang weer gedicht zijn, kunnen de zakjes met inhoud nader onderzocht worden. Op ouderdom, maakwijze, functie, oorsprong, en eventueel gebruikssporen.

In het geval van de opgraving te Soureth bieden de scherven de enige houvast bij het bepalen van de ouderdom van de omwalling en de gebruiksperiode.

Vanwege het middeleeuwse karakter van het aardewerk hebben wij voor de determinatie van de scherven de hulp ingeroepen van de heren J.H. Reubsat en J. Giezenaar.

Op de volgende pagina's een tabellarisch overzicht van de determinatie, onderstaand grafisch weergegeven in een door Armin en Pascalie Hamers vervaardigde grafiek.

Met dank aan:

het ROB te Amersfoort
het archeologisch depot provincie Limburg te Maastricht
het Thermenmuseum te Heerlen
en het Stadsarchief te Heerlen.

Vondstlocatie cq zaknummer	Scherf aanduiding	Datering	Productie locatie	Opmerking
geen	1 st wandscherf	1500 - 1550	Raerens	
1	a voetstuk	1500 - 1600	Raerens	met draad los getrokken van de plank.
	b wandscherf	1350	Brunssums of Langerwehe	radstempel versiering
	c wandscherf	1500 - 1600	Raerens	
2	Tuit	1190 - 1225	Brunssums/Schinvelds	Tuitpot, erg zacht dus twijfel over periode I of II
3	natuursteen			
	ijzeren schijf			
4	wandscherf	1350	?	Kan of Krui, leemengobe (roestwater)
5	Tuit	1500 - 1600	Raerens of Langerwehe	Tuitpot, ongeveer 30 cm hoog
	voetstuk	1500 - 1600	Brunssums/Schinvelds	Kan, ongeveer 20 cm hoog
	3 wandscherven	ondefinieerbaar		
6	oor	1400 - 1500	mogelijk Langerwehe	pot, ongeveer 50 cm hoog
	voetstuk	1400 - 1500	mogelijk Langerwehe	
7	randscherf	1100 - 1200	Elmpt	
8	voetstuk	1300 - 1400	Brunssums/Schinvelds	zout glazuur
9	randscherf	1300 - 1400	Langerwehe	kan, ongeveer 45 cm hoog, radstempel versiering
	2 wandscherven	1300 - 1400	Langerwehe	kan, ongeveer 45 cm hoog radstempel versiering
10	a scherf	1100 - 1200	Brunssums/Schinvelds	kookpot
	b scherf	1100 - 1200	Brunssums/Schinvelds	kookpot
	voetstuk	1300 - 1400	Langerwehe	een baar
	c scherf	1300 - 1400	Langerwehe	
	d scherf	1300 - 1400	Langerwehe	radstempel versiering
	wandscherf	1325 -1375	Brunssums/Schinvelds	matrood, radstempel versiering, leemengobe
11	voetstuk	1350	Brunssums/Schinvelds	pot of kan
12	scherf	1250 - 1290	Brunssums/Schinvelds	zonder leemengobe
13	platte steen	?	niet gebakken	Runenschrift ???
	Dakpan	0 - 400	romeins	

Determinatie potscherven Soureth febr 2006.xls

	a 1 st wandscherf	1175 - 1200	?	met geschilderde versiering
	3 st wandscherven	1125 - 1150	?	handgevormd grof
	3 st wandscherven	1500 - 1600	Raerens ?	geglazuurd
	gebroken scherfje	0 - 400 ?	romeins?	
14	voetstuk	1500 - 1600	waarschijnlijk Raerens	geglazuurd
15	a 5 st wandscherven	1125 - 1190	Brunssums/Schinvelds	periode I, licht gelig met beschildering
	b 2 st wandscherven	1125 - 1190	Brunssums/Schinvelds	periode I, steengoed
	c 1 wandscherf	1325 - 1350	?	periode 4, kan of pot
16	oor uit 2 scherven	1125 - 1190 ?	?	waarschijnlijk periode I
	grote scherf met oor	1075 - 1125 ?	Brunssums/Schinvelds	waarschijnlijk periode A, gedraaid, glazuur, en schildering van leemengobe, klein oor voor ophangen
17	a 2 rand en 8 wandsch	1125 - 1190	Brunssums/Schinvelds	periode I te zien is de overgang naar steengoed
	b 1 voet en 1 wandsch	?	Andenne	nog nader te determineren!!!!!!
	grote scherf	?	onbekend	onbekend!!!!!!
	c 5 st scherven + oor	1190 - 1225	Brunssums/Schinvelds	periode II,
18	oor	1190 - 1225	?	periode II,
19 H	12 st wandscherven	1500 - 1700	Westerwald	16e en 17e eeuw, klein stukje met zwart
19	Tand		n.v.t	deel van een kies of tand van een dier
	a 2 st potranden	1075 - 1125	Schinvelds	periode A
	b 7 st potranden	1125 - 1190	Schinvelds	periode I
	c 1 st potrand	1050 - 1075	Schinvelds	periode B
	d 2 st voetranden	1280 - 1325	Brunssums/Schinvelds	periode 4
	d 1 st wandscherf	1280 - 1325	Brunssums/Schinvelds	periode 4 radstempel versiering
	resterend 32 wand, 4 voet en 1 randscherf			nog nader te determineren!!!!!!
20	4 st scherven	1125 - 1190	Brunssums/Schinvelds	periode I
21	dakpan	0 - 400	romeins	
22	3 st scherven	1050 - 1075	Schinvelds	periode B
	1 voet 12 wand 1 rand	1125 - 1190	Brunssums/Schinvelds	periode I
	3 st stenen		n.v.t.	vuursteen met cortex
23	potrand	1075 - 1125	Schinvelds	periode A
	voetrand	1190 - 1225	Brunssums/Schinvelds	periode II
losse	vondsten			
	drinktuit	1280 - 1325	Brunssums/Schinvelds	periode 4 te zacht gebakken (onbedoeld)
	4 st losse scherven	1125 - 1190	Brunssums/Schinvelds	periode I

Totaal ongeveer 160 scherven

JOHAN WILLEM KEVERS EN ZIJN CLEERBOECK (3)

door Huub Franssen

Na de stukken over het grensconflict met Heerlen, waar bij het jaar 1785 als verwijzing naar literatuur nog Verhaegen en Heerlen p. 139 moeten worden gevoegd, (De lijst afkortingen en literatuur staat in het nummer van maart 2005, 17.3.2005, pp. 68 en 69), volgt een copie van Johan Willem Kevers in 1673 van een stuk getiteld: Octroij voor de aanleg van een sethboeck, gedateerd 7 febr. 1663. Het origineel daarvan is er ook nog: LvO 2786; in de inventaris schrijft Van de Venne: Octrooi van de Raad van Brabant aan de regeerders van Simpelveld om de bank te laten meten om aan de hand van de meting een “schatboek” te formeren (schatcedule). Schatboek betekent hetzelfde als setboek (schatten, taxeren) en als schatcedule (taxatielijst).

Het Sethboeck

Kevers schrijft als inleiding op zijn copie: *Octroij verleent bij sijne Majesteit aen de Regeerders van de Bancke van Simpelvelt, op den 7^e februarij 1663 ten eijnde alle gronden van erven gelegen onder die voors. Bancke te moegen meten om daeruijt te formeren enen oprechten sethboeck.* Octrooi betekent hier machtiging en setten omslaan, het aandeel bepalen, de hoofdelijke omslag of belasting vaststellen. Na lezing weten we dat de 17^e eeuw een verwarde en verwarrende tijd was, waarin de administratie in het ongerede kon raken of (gedeeltelijk) zoek kon raken, en dat de mensen in hun sociale gedrag niet beter of slechter waren dan tegenwoordig.

In 1622 en 1625 hebben schout (vader Bartholomeus Kevers) en schepenen zich beklagd dat de verdeling van de lasten niet volgens de vereiste zorgvuldigheid voor iedere ingezetene is vast te stellen. Het rapport van goederen, renten en inkomen is niet naar behoren opgesteld, want veel goederen zijn verzwegen en door de gedurige oorlogen zijn andere goederen wederrechtelijk en stiekem weggelaten. Alles is zeer verward tot grote overlast van de arme man. Zonder een generale meting is het onmogelijk eruit wijs te worden.

De Souvereine Raad van Brabant, de instantie die de zaken van de Brabantse Landen van Overmaas financieel en juridisch regelde, schrijft nu in naam van koning Philips IV van Spanje en van gouverneur-generaal Luis markies van Caracesa de Benavidos Carillo

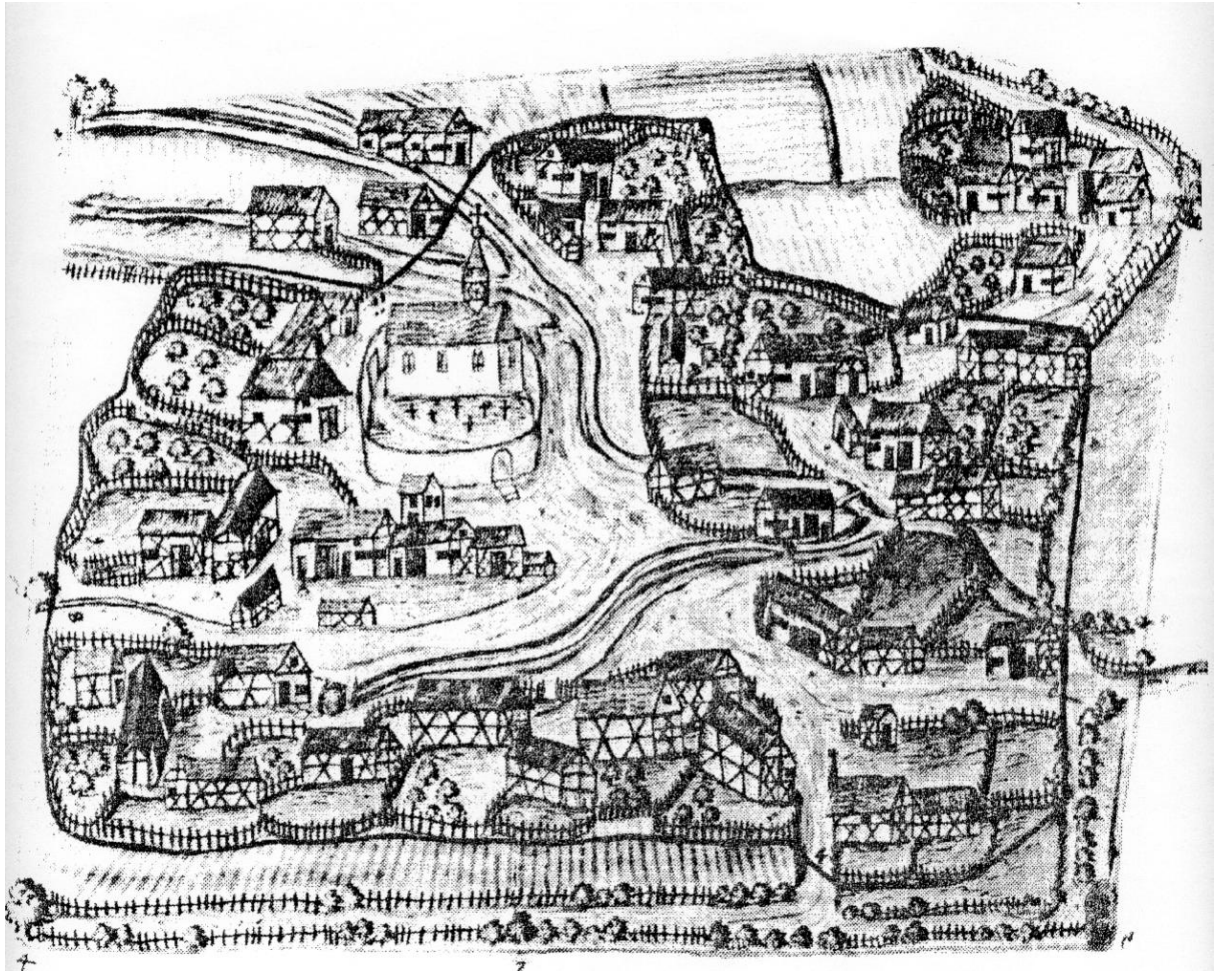
y Toledo, graaf van Pinto dat het belangrijk is het besluit met de autoriteit van de Raad van Brabant te bekleden en tot verlichting van een arme gemeenschap alle soorten van uitvluchten, misleiding en verzet te vermijden. Daarom machtigt de Raad van Brabant de schepenbank om alle bezittingen in de bank door een gezworen landmeter publiekelijk te doen meten en vervolgens alle lasten om te slaan volgens de reglementen in een goed en eerlijk setboek.

Of er kaarten in het nu verdwenen setboek hebben gestaan is niet meer na te gaan. In de Inv. LvO komt geen setboek voor.

Of het alleen medelijden met een “arme gemeenschap” is geweest of ook en vooral een gelegenheid om geen belastingcent te missen?

Als het setboek inderdaad tot stand is gekomen, zal het in gebruik zijn gebleven tot 1774 toen volgens een besluit van keizerin Maria Theresia uit 1770 een leggerboek is aangelegd in twee delen, LvO 2784 en 2785.

Waarom is de machtiging zo laat gegeven als de schepenbank al in 1622 en 1625 klaagde? Dat komt ongetwijfeld door de verwarde en verwarrende tijd. Pas in 1661 was duidelijk geworden dat de schepenbank Simpelveld-Bocholtz Spaans zou blijven, voor dat jaar bestond altijd nog de mogelijkheid dat ze deel ging uitmaken van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

Hillegers p. 26. Schematische tekening van een middeleeuws dorp met diverse veekeringen naar Rösener (Bauern im Mittelalter, München 1985). Nederzetting, moestuinen en boomgaarden zijn omgeven door veekeringen. De toegangswegen, eveneens omzoomd met veekerende hagen en staketsels kunnen door valders (bij 4) worden afgesloten. De dorpskerk met het ommuurde kerkhof ligt aan een driehoekig plein. Houtskeletbouw domineert.

Lijst van wegen, een oude rolle, valderen, voogdgeding, eden

Na drie bladzijden opsomming van wegen en voetpaden volgt een *eene oude Rolle ofte vroeghe* (mededeling over de rechtszitting), die voor *diesen in de Bancke van Simpelvelt op Voeghgedingedach* (de dag van de rechtszitting) *plochte opgelesen te worden*. Het gaat o.a. over de plichten van de abdij Val-Benoît (de zorg voor het schip van de kerk, de grote klok, misboek, misgewaden en kelk, beren en stieren op hun hof ten nutte van het kerspel, met kerstmis bij de kerk een voeder stro en in Bocholtz een halve voeder, en als de landsheer in geval van oorlog het nodig vindt, moeten de zusters voor een legerwagen zorgen en de parochie voor een kar).

Verder gaat het over de tiendplicht en over de rechten van de landsheer en zijn plaatsvervanger (de drost van 's-Hertogenrade). De rolle wordt gevolgd door weer een lijst van wegen. De "oude rolle" is gedrukt in Rechtsbronnen pp. 423-424.

Na de rol met de lijst van wegen volgt een opsomming van de valderen of vauwere, bij wie ze moeten hangen, wie ze moeten maken en onderhouden. De lijst is opgemaakt 9 mei 1673 door schout Daniël Limpens en zijn schepenen. Er worden 22 officiële valderen genoemd, niet alle met de namen van degenen die er verantwoordelijk voor zijn, en er zijn open plekken. Het is dus niet zeker of de lijst volledig is. Ze is vier bladzijden groot.

Met valderen worden kennelijk valhekken bedoeld en niet slagbomen. Als onderdelen worden genoemd: ganckpost, slagpost, boom, turken of turlen (doorgang voor voetgangers, opening bij de ganckpost), latten ende scheyen, tuijnen ofte versien daerachter, tuijnen achter den ganckpost. Voor valderen zie: Lemmerling pp. 34 en 35, Hillegers p. 19.

Ik geef een paar voorbeelden van wegen en vauere: *Aen den Stamme binnen Simpelvelt tegens het erff van Jan Prickarts aldaer ende den bendt van den Pannensleger buijten het valderen 'twelck daer moet hangen, moet den wegh breijt sijn twee roijen tot aen den coelhoff van den Heijnenbergh alwaer hij sich verdeelt ende loopt eene roije lancx het huijs van den voors. Heijnenbergh recht op naer Busscherhuijsen, ende boven geheeten den Couselwegh, d'andere roije loopt op door de Vinckedelle door den Bosch tot aen de Vrouwenheijde.*

Item de straete loopende lancx den Schiffler naer het Dornveldt, moet breet sijn twee roijen tot aen het Dornken, gaende alsdan eene roije den Hertoghswege op tot in den Bosch, d'andere roije gaet naer Bocholts tot aen den Kijffertswegh ende boven het Heilgen huysken light een reijnsteijn in 't midden van den wegh waerop het stellpeerdt compt te treden.

Het valderen op den Prickart moet de Vrijenhoff particulierlijk onderhouden. Aen het valderen in de Grachte moet de weduwe Thijs Breem doen den slagpost, de meer reste moet doen Willem Breem, d'erffgenaemen Jacob Breem, Leonardt van Bree getroudt hebbende Anna Breem, ende Jan Breem.

Hierna komen drie bladzijden Voogdgeding, over de rechtspraak door de schepenbank. Dit voogdgeding is uitgegeven door Habets pp. 127-129. Daarna de eden te zweren door de schepenen, de gerichtsbode en de schout. De eed van de schepenen is ook door Habets afgedrukt: Habets pp. 129, 130

Het geheel wordt afgesloten door een grensvisitatie tussen de bank Simpelveld en het Land van Heiden in 1757, twee stukken

over het illegale kappen van bomen langs de grensweg van Simpelveld naar 's-Hertogenrade, en over het huis op de Locht bij de Hertogen eik (Haertiger eycken). 1772 en 1779, en een in het Duits geschreven, niet te ontcijferen stuk uit 1786 waar ik geen copie van heb.

Is het Cleerboek echt een boek met verklaringen, eventueel commentaar op de gewoonten en gebruiken? De stukken uit 1619 passen daar het beste bij. Zij geven commentaar op de betwiste situatie. Ook de oude rolle en het voogdgeding kun je zo bekijken: wat moet de tiendhouder, de abdij Val-Benoît voor ons doen en hoe staat de schepenbank tegenover haar publiek, b.v. armen en geestelijkheid? Evenzo de wegen en valderen: de lijst is belangrijk voor het onderhoud. Het stuk van 1713 geeft een voorbeeld van overleg en niet direct erop slaan, een voorbeeld van het tegenwoordig omstreden poldermodel. En bij de Gouden Bul en het verdrag van Augsburg zegt de bundel: wij zijn niet Duits zoals de streken ten oosten van ons of de vrije heerlijkheden ten westen als Wittem maar we horen bij het Land van Rode dus bij de Brabantse Landen van Overmaas, we zijn dus Nederlanders of Zuid-Nederlanders.

Misschien dat Kevers daarom weglaat wat ik in zijn boek mis, nl. LvO 2668 *Bericht der scheffen tzo Sympelvelt* etc. van voor 1544, gepubliceerd in Rechtsbronnen pp. 418-423. Het dateert uit de tijd dat het Land van Rode verpand was aan Gulik, en de hertog van Gulik onze heer was. Misschien was het hem te Duits of wees het te veel naar Duitsland. Het stuk had echter goed gepast bij de oude rolle en het voogdgeding.

Bartholomeus Kevers

De vader van Johan Willem wordt schout van de schepenbank Simpelveld-Bocholtz in 1617, althans hij komt dan voor de eerste keer in onze bronnen voor, als verkoper van gemeentegrond voor de financiering van de restauratie van de kerk, dit met een machtiging van de Brusselse Raad van Brabant. In 1609 bij het begin van het Twaalfjarig Bestand, de wapenstilstand tussen Spanje, dus

ook de Zuidelijke Nederlanden en de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden kwam er na de chaotische oorlogssituatie een tijd van vrede die gretig werd aangegrepen o.a. om de vaak verwoeste kerken te herstellen en zo de katholieke contrareformatie een betere kans te geven. De bestuurders van de Zuidelijke Nederlanden, het echtpaar Albertus van Oostenrijk, landvoogd sinds 1596, en de oudste dochter van Filips II Isabella Clara Eugenia regeerden als de (in schijn) soevereine Aartshertogen van 1598 tot 1621, de dood van Albertus, Isabella van Habsburg als landvoogdes van 1621 tot 1633. Ze vaardigden in 1611 en 1613 placcaten uit die betrekking hebben op de reparatie en restauratie van kerken.

De toen nog jonge Kevers ging energiek en voortvarend te werk. De nabuurklok werd hergoten door Han Ryckens, burger van Aken, de leiendekker Heyndrich werkte zeven dagen met Floris van den Bergh aan de toren, er zijn 6000 leien gekocht in Maastricht, de kerk werd gepleisterd door Mathijs Thoircke, een werk van 23 dagen, al die tijd heeft hij met twee knechten bij de schout gelogeed, twee sloten werden gemaakt en aangebracht in de toren door Leense Haeren, banken voor de kerk o.a. voor het Mariaaltaar gemaakt door Werner Boiters, een monstrans gekocht in Aken door Kevers en schepen Cocxs, ook koopt Kevers met kapelaan heer Bernaerd in Aken zwart damast voor een kazuifel. *Hendrich, oorwercker van Herlen*, reinigt het uurwerk. Jan Beeldensnijder heeft het kruisbeeld gesneden en de knechten van Melders te Aken komen naar Simpelveld om het kruis te beschilderen. Gerlich Moubach maakt de poorten van het kerkhof.

De toren, het kerkhof (muur, poorten, kruis en *byenhuys*) en de nabuurklok komen ten laste van de inwoners volgens de tiendverplichtingen. Toch is er ook gewerkt aan het schip van de kerk, en voorzien in een monstrans en in misgewaden, zaken voor de abdij Val-Benoît en de pastoor. In 1620 is men ermee klaar. (Souren, LvO 2766, Algemeen Rijksarchief Brussel, Rekenkamer nr. 131 64).

We weten niet veel van Bartholomeus Kevers behalve het bovenstaande en dat wat nog volgt. Geen geboortedatum, geen geboorteplaats, geen woonplaats. Ik raad dat zijn geboortejaar 1585 is of daaromtrent. Met de hof Keverberg had hij kennelijk niets te maken. Bij Wolters en St.-George is te vinden dat hij lid was van de schutterij in 1652 en stierf in 1656, dat hij een ongedateerd schild gaf met de letters BK, hij moet dus schutterskoning geweest zijn, en dat hij een familiewapen had. In 1667 kreeg zijn zoon Johan Willem een proces aan zijn broek van de Heerlense chirurgijn Antoon Quaedvieg wegens onbetaalde rekeningen, voor ongeveer 10 jaren had die nl. Johan Willems dochter behandeld voor een verbranding, Johan Willem is voor een verbranding behandeld toen hij nog op het adellijk huis Eys (Goedenrade) woonde, Quaedvieg heeft *enige curen gedaen* bij de vader van Kevers en diens broer Michiel. Woonde de familie op de hof van kasteel Goedenrade, was Bartholomeus daar pachter? In 1694 woonde Johan Willems zoon Bartolomeus met zijn gezin tegenover de kerk in wat nu de Pastoriestraat is, tussen de pastorie, Catharina Berck weduwe Schuts, Joannes Schuts en zijn vrouw Anna Barbara Kevers, Peter Schuts, Dionijs van Werst en aan de andere kant Thijs Souren. (A.S.M. Patelski in HHSO 1994, p. 68; Hommerich p. 157; St.-George; Wolters).

Verder blijkt uit zijn correspondentie dat hij behalve schout ook secretaris van de schepenbank was (in de jaren 1617-1620 was secretaris Jan van Kelst of de Kelst of de Helst); bovendien was hij net als Johan Willem publiek notaris namens de Raad van Brabant en op 15 juni 1635 noemt hij zich erfschepen (is dat een aspirant schepen?) van het hoofdgerecht van de stad 's-Hertogenrade (LvO 2678). Hij moet een energiek man zijn geweest, zelfbewust en niet voor een kleintje vervaard.

Op 21 december 1626 schrijven de Simpelveldse schepenen Jan Monnicxs, Goerd Cocxs, Crestiaen Schroyders, Ardt Coellen en Godart Brouwers (aan de drost van Rode? of aan de Raad van Brabant? en

opgenomen in het verbaal op 28 juni 1628). De tekst komt hierop neer: ze getuigen op verzoek van de welachtbare heer Bartholomeus Kevers dat de schout van de heerlijkheid Simplveld nu omtrent negen jaren het ambt vervult en dat eerlijk en loffelijk en trouwelijk gedaan heeft tot behagen en welvaren van de hele gemeenschap en dat hij zich altijd eerlijk heeft gedragen en in al zijn handel en wandel en in zijn ambt zonder dat hij in het geringste blaam verdient gezien zijn goede naam, faam en reputatie. Daarover zijn ook gehoord op het kerkhof te Simplveld de gezamenlijke gemeenschap en de ingezetenen der heerlijkheid. (LvO 2676).

Op 5 maart 1628 zou pastoor Jamar ook een soortgelijk getuigenis hebben afgelegd (“Kevers heeft het negen jaar goed gedaan”) Dat is een stuk dat ik nooit gezien heb, Elders spreekt Kevers over de samenwerking tussen de pastoor en Kevers’ tegenstander Imstenrade.

Op 12 februari 1627 en 20 augustus 1627 schrijft Bartholomeus Kevers zelf twee getuigenissen. In het eerste meldt hij dat pastoor Jamar hem heeft geadviseerd in het Rijk van Aken te zoeken naar juristen die hem kunnen bijstaan. Ook schrijft hij dat hij eind januari te zijnen huize getrouwd is met de weduwe Alexander Stallenborch, waarschijnlijk zijn tweede huwelijk. Verder meldt hij dat de advocaat Imstenrade (zie het tweede getuigenis) de pastoor dagelijks assisteert (hij is kennelijk priester) en dat hij

Kevers op alle manieren vraagt zijn ambt van schout niet meer te vervullen.

In het tweede getuigenis vinden we meer informatie over zijn moeilijkheden. Hij meldt dat N. Imstenraede, stadhouder van zijne gestrengheid de heer commandeur tot Couvelents en heer te Simplveld, het voogdging in mei jongstleden zelf in de kerk geproclameerd heeft op een bepaalde dag daarna en dat schout Kevers opgeroepen is om het voogdging te houden. Maar er zijn alleen twee schepenen verschenen en slechts een paar ingezetenen. Het geding ging toen niet door. Toen heeft Kevers de assistentie ingeroepen van deurwaarder Godart Boische. Kevers heeft toen heeft toen in zijn kwaliteit van schout het voogdging geproclameerd en gehouden in de aanwezigheid van alle schepenen en verscheidene ingezetenen. Wie niet op kwam dagen, werd naar oud gebruik beboet met vijf stuiver. *Jae, wat meer is*, de genoemde commandeur heeft sindsdien de schepenen doen vergaderen zonder Kevers als schout te willen erkennen in zijn ambt.

Met de commandeur van Couvelents wordt bedoeld Hans Werner van de Bongard, ridder van de Duitse Orde en commandant van de Balijs van de Duitse Orde in Koblenz, de laatste van de mannelijke Bongards van Simplveld-Bocholtz die nog in leven was. Wat de oorzaak was van al deze consternatie en hoe het met Bartholomeus afliep, zullen we de volgende keer bekijken.